

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA
KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XX: 2022

Grudziądz, dnia 14.12.2022 r.

Nr 35 (759)

1303. spotkanie

Xaver Froelich

Adam Wolnikowski [tłumaczenie na j. polski]

Wymiar sprawiedliwości w Grudziądzu w średniowieczu i czasach nowożytnych w świetle dzieła Xaverego Froelicha *Historia powiatu grudziądzkiego*

Ciekawych informacji na temat funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w Grudziądzu dostarcza dzieło Xaverego Froelicha *Historia powiatu grudziądzkiego*.

Poniżej publikujemy fragmenty jego dzieła. Tłumaczenie robocze dokonał Adam Wolnikowski, zapewne w latach 50. XX w. Rękopis tłumaczenia ok. 40 lat później w Archiwum Państwowym w Toruniu odnalazła Janina Guniewicz, w trakcie pisania pracy magisterskiej o Adamie Wolnikowskim. Przekazując ksero tłumaczenia Oddziałowi Polskiego Towarzystwa Historycznego w Grudziądzu, zrobiła wstęp do upublicznienia tego tłumaczenia.

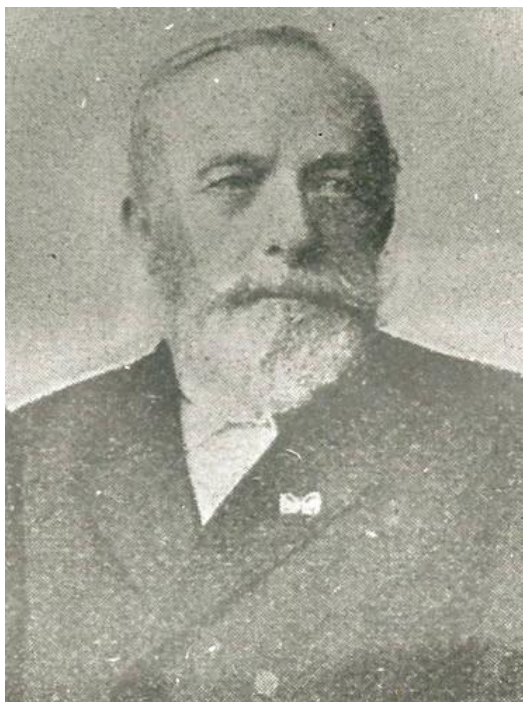
[Przypisy z gwiazdkami są wg oryginału pracy X. Froelicha. Od strony technicznej numeracja cyfrowa została ręcznie ukryta].

V. Ustawy komunalne i sprawiedliwości.

a. Według danych rejestru czynszowego z archiwum zakonnego wynosił czynsz miejski w roku 1438 19 marek, z których połowa na św. Marcina, połowa na Wielkanoc komturowi do płacenia była. Łaziebny czynszował każdy kwartał ($\frac{1}{4}$ roku) 5 Vierdung, przewóz nad Wisłą 27

Xaver Froelich (1822-1898)

Xaver Froelich (1822-1898)

sta udowodniono, że zostało spisane w roku 1466, w latach 1582 i 1628 zrewidowane i przez króla Władysława IV 30 czerwca 1642 zatwierdzone. Na wstępie tej samowoli są podstawowe reguły o miejskim zarządzie podane. Od niepamiętnych czasów, pisze tam, siedzi sześć czcigodnych osób w radzie, trzech z nich to różni burmistrzowie. Ten pierwszy jest prezydentem (praeconsul), ten drugi jego kompan, trzeci jest ten, który rok przedtem był prezydentem (prokonsul), ten czwarty to podkomorzy (szambelan), ten piąty panem cegły, ten szósty budowniczy i nad gospodarstwami, rolą, łąkami i lasami. Od marca 1583 została liczba rajców o dwóch podwyższona i jest ich ośmiu. Ławnik mógł tylko przez sąd ławniczy zostać wybrany, sotyś przez radę, jednak musi on być persona grata u kapitana *); najstarsi zostają przez przysięgłych wybrani. Wybór następuje w Dzień Nawrócenia Pawła (25 stycznia). Poprzednio rada przez najstarszego i zaprzysiężonych w obecności kapitana lub jego zastępcy rachunek złożyła. Po złożeniu rachunku radzie podziękowano i następny wybór, do urzędów osoby się wyznacza i gdy wszystko zostaje oznaczone, otrzymuje kapitan zawiadomienie. Kapitan udaje się do lokalu wyborczego, osoby urzędowe zostają odczytane i wybór zostaje uroczysto zatwierdzony. Rajcy (consules) przysięgają miastu być wierni, sędziowie i ławnicy przyrzekają wierność królewskiemu

*) Z karteczek wyborczych, znajdujących się w archiwum, zwykle kapitan lub jego zastępca z 3 nazwisk jedno wybrał. Na kartce treść następująca: *candidati in iudicem magnifico domino subdelegato a spectabili magistratu in electione anno 1741 d. 25 Januarii ad confirmantionem praesentati: spectabilis Elias Hechsel, Jacobus Smith sen., Jacobus Schmidt jun.* Pod tym stanio: *approbo spectabilem Eliam Hechsel pro iudice advocatiali ex brachio regali qua subdelegatus P.A. Olszewski, gubernator capitaneatus Graudentinensis m. pr.*

marek, za ogrody na gruncie zamkowym zostało rocznie na św. Marcina 115 marek czynszu płacone. Według rozprawy lustracyjnej z 1603 wynosił czynsz dla zamku tylko 24 fl, jednakże w r. 1623 został podwyższony na 35 fl 20 gr rocznie, w czym ujęte były też podatki od ogrodów uprzywilejowanych, od posiadłości ziemskiej miasta i od ławek rzeźniczych. Poza tym mieli rzeźnicy w miarę odnowionych przywilejów w r. 1638 dać zamkowi 10 kamieni topionego łoju lub jego wartość po 6 fl=60 fl.

Rozprawa lustracyjna z r. 1765 podaje, że miasto płaciło rocznie do zamku 33 fl i 15 gr, poza tym za łowienie ryb w Wiśle 95 fl i za 33 dalej położone od gruntów zamkowych oddają 271 fl rocznie. Czynsz od rzeźników został bez zmian.

b. Miejska samowola, *Wettartikel, gerichtliche Beizucht*, opłaty sądowe. Prawo zwyczajowe mia-

Okladka tomu I książki X. Froelicha, *Geschichte des graudenzers Kreises*.

majestatowi w Polsce i rozporządzającym wyższymi władzom, pisarz miejski (notariusz) przyrzeka wierność radzie i zachowanie tajemnic urzędowych.

Treść właściwego przyrzeczenia w skrócie jest następująca:

Adam Wolnikowski
(1915-1990)

Kto w Grudziądzu się osiedlił a nie jest urodzony z rodziców mieszczańskich, musi złożyć świadectwo o reputacji i słubnego urodzenia **), swoje dobro, które wnosi opodatkować (opłacić) ***) i zwierzchnictwu miasta złożyć przysięgę miejską. Przy kupnie i sprzedaży domu trzeba na to zważać, aby do tego należące zbroje, die Hausschwatten i ewentualnie należąca parcela łąkowa w pobliżu wioski Gatsch pozostała. Kontrakty dotyczące posiadłości ziemskiej mogą być zawierane tylko w Grudziądzu, więc w żadnej innej jurysdykcji i w pijanym nastawieniu będą tylko zatwierdzone, jeżeli następnego dnia rano zostaną powtórzone. Każdy mieszczanin, który w Grudziądzu chce piwo warzyć, wódkę pedzić lub sprzedawać (kupiecki rachunek prowadzić), musi mieć własną posiadłość. Kto lata i dnie poza miastem mieszka, zmusza się jego do sprzedaży swojej posiadłości. Zabrania się urządzania zebrań w sprawie tych nowych zarządzeń pod kara 10 marek. Rajcy, jeżeli ich się wzywa dzwonem na ratusz w przeciągu $1/2$ godziny muszą się stawić a kto się nie stawi płaci 5 groszy kary. Obraża sąsiada w czasie zebrań się gminy jest zakazana a kto się nie dostosuje płaci 3 marki kary lub na 8 dni wędruje do wieży. Wynoszenie tajemnic z obrad kosztuje 2 fl polskie. Żadnemu małżonkowi po śmierci drugiej części nie wolno zawrzeć drugiego małżeństwa, a z dziećmi pierwszego małżeństwa podzieli majątek, przy czym pożądana jest czynność rady. Prowadzącemu podział należy się codzienny i świąteczny ubiór z dodatkami, jedno urządzone łóżko, jeden ręcznik, jeden stół z obrusem, potrzebne naczynia do jedzenia i gotowania i gdzie srebro się znajduje, dwie srebrne łyżki. Testament i dokumenty darowania ważne są jedynie, jeżeli w Grudziądzu w banku sporządzone zostały. *) Każdy mieszczanin i mieszkaniec jest zobowiązany warte trzymać i całkowicie zwolnieni są od tego rajcy, sędzia, notariusz i ojcowie miasta, ławnicy mogą za siebie innych mieszczan postać. Warta ma prawo zażądać wpuszczenia do domów mieszczan, o ile krzyki słychać. Zastępca otrzymuje w zimowym półroczu 8 groszy,

nia się urządzania zebrań w sprawie tych nowych zarządzeń pod kara 10 marek. Rajcy, jeżeli ich się wzywa dzwonem na ratusz w przeciągu $1/2$ godziny muszą się stawić a kto się nie stawi płaci 5 groszy kary. Obraża sąsiada w czasie zebrań się gminy jest zakazana a kto się nie dostosuje płaci 3 marki kary lub na 8 dni wędruje do wieży. Wynoszenie tajemnic z obrad kosztuje 2 fl polskie. Żadnemu małżonkowi po śmierci drugiej części nie wolno zawrzeć drugiego małżeństwa, a z dziećmi pierwszego małżeństwa podzieli majątek, przy czym pożądana jest czynność rady. Prowadzącemu podział należy się codzienny i świąteczny ubiór z dodatkami, jedno urządzone łóżko, jeden ręcznik, jeden stół z obrusem, potrzebne naczynia do jedzenia i gotowania i gdzie srebro się znajduje, dwie srebrne łyżki. Testament i dokumenty darowania ważne są jedynie, jeżeli w Grudziądzu w banku sporządzone zostały. *) Każdy mieszczanin i mieszkaniec jest zobowiązany warte trzymać i całkowicie zwolnieni są od tego rajcy, sędzia, notariusz i ojcowie miasta, ławnicy mogą za siebie innych mieszczan postać. Warta ma prawo zażądać wpuszczenia do domów mieszczan, o ile krzyki słychać. Zastępca otrzymuje w zimowym półroczu 8 groszy,

***) W grudziądzkim archiwum znajduje się 345 tego rodzaju świadectw słubnego urodzenia, „prawdziwej niemieckiej narodowości”, z licznych miast Niemiec i Prus, z dobrze utrzymanymi pieczęciami. Takowe pochodzą z lat 1606-1772 i zawierają niektóre ważne notatki rodzinne, jak np. dla rodzin Bischof, Bobr, Brunow, Goldbach, Wentscher i innych.

*) Uchwała z roku 1636 brzmi: Obcy, który nabył chce prawo mieszczańskie, musi swój cały majątek jedynym szylingiem od marki opłacić.

*) Liczne są w przeciwieństwie do tego niższe zarządzenia szlachty i w ogóle obcej jurysdykcji należące osoby pod miejski sąd Grudziądz tak, że die Judizialbücher [judicis znaczy, obowiązek sędziego jest bronić niewinnych] więcej określen woli i umów z pozamiejskowych, niż od mieszkańców miasta zawierają. Na wstępie zawiera rezynację na osobisty stan sądu. Tak w jednej umowie z 1592 r. po stronie interesantów: recedentes a jure et districtu proprio terrestri, quoad actum praesentem se cum successoribus bonisque suis omnibus huic jurisdictioni incorporantes et inviscerantes. Tak samo w objaśnieniu 1598: recedendo a quavis jurisdictione sua propria ac palatinatu, foroque sibi competente, huic vero jurisdictioni praesenti quoad actum praesentem tantum sese cum bonis suis omnibus ac successores suos totaliter incorporando.

letnim 6 groszy na dzień. Jeżeli na wypadek pożaru jeden dom dla przezorności został podernwany i z tej przyczyny ogień wstrzymany, miasto do polowy ten dom pobuduje. Bez zezwolenia nie wolno nikomu brać drzewa z lasu. Z miejskiej studni nie wolno nikomu brać wody dla celów browarniczych bez opłat źródłanych. Bydło musi być pod opieką miejskich pastuchów, na ulicach nie ma się bydło wałęsać. Owiec i kóz nie wolno paść na miejskich wolnościach (trawach), ale rzeźnikom wolno 30 owiec na ugorach i ścierniskach paść. Właściciel domu może przez lato nie więcej jak 6 krów, dzierzawca, który posiada Schwatten, nie więcej jak 2 krowy przez pastuchów paść. Świń może właściciel domu chować ile chce a dzierzawca w domu, gdzie są Schwatten, tylko dwie. Büdner ani w mieście, ani za miastem nie wolno trzymać bydła lub świń. Kaczki i gęsi, które po ulicy chodzą, zostaną skonfiskowane. O umowach najmu z obcymi osobami należy burmistrza powiadomić. Każdy mieszczanin, który cały dom posiada, może co 3 tygodnie, taki co pół domu posiada, co 6 tygodni piwo warzyć. Cenę sprzedaży piwa ustala rada. Wyszynk miodu jest zabroniony, jeżeli miód poprzędnio przez radę oszacowany nie został. Kto furami żyto kupuje, jest zobowiązany kilka Scheffel dla biednych po cenie zakupu oddać. Dla zakupu są wyznaczone miejsca odgraniczone. Jeden drugiemu nie może wpadać w handel, tj. przeszkadzać. Murarzom i cieślom pod groźbą kary więzowej nie wolno innej pracy rozpoczynać, zanim rozpoczęta praca, której się podjęli, nie została ukończona. Mistrz browarny i piwowar podlegają ścisłej kontroli zostaną ostro ukarani, jeżeli ich przy warzeniu nie ma, śpią lub piwo zepsują. Nie wolno, aby w obydwóch słodowniach równocześnie jeden mieszczanin przyrządzał słód. Tragarz musi być na usługi, którzy ich wołają. Wszyscy, którzy na przedmieściu w miejskich ogrodniactwach grunt z szarwarkiem posiadają, są zobowiązani na każde wezwanie miasta szarwark stawić.

Obok tej samowoli, istniały od czasu wspólnej uchwały tych trzech zarządzeń z dnia 9 stycznia 1642 następujące Wettartikel [artykuły popisowe], podpisane dla Wettgericht [sądu popisowego], które składały się z 2 członków rady, 2 z sądu i 2 z trzeciego porządku się wybięrało, z których rocznie jeden członek ustąpił i został przez drugiego zastąpiony. Zbierano się w każdy wtorek, z wyjątkiem dni świątecznych, dla unikania przedłużania jest powołanie prokuratorów i pełnomocników niedozwolone. Każdy musi „swoje własne słowo mówić”. Zaproszenie z podpisem najstarszego Wettherrn [popisowego] roznosi Wettknecht służący popisowy. Nikogo nie zaprasza się więcej, jak trzy razy, potem następuje zaoczne rozstrzygnięcie. Przedłożenie terminu może jedynie nastąpić dla dostarczenia przedmiotów dowodowych, inaczej nie. Dla oczyszczenia należy przedstawić dwóch niepodjęrzanych świadków. Apelacja przy artykułach popisowych jest zupełnie niedopuszczalna. Zarządzenie dotyczy następujących spraw: wszelkie zabudowania i zagrody w mieście muszą być dachówką pokryte, wszystkie kominy masywne. Kto się nie dostosuje, płaci po każdym 14 dniach 36 gr kary. Każdy musi przed dużymi świętami swój komin wymieść kazać. Mieszczanin, który dwa lub więcej domów posiada, nie może więcej uprawiać handlu, jak ten, który tylko jeden dom posiada. Przekroczenie gruntu budowlanego zostanie ukarane samowolną karą i przez uszczuplenie budynku. Ulice muszą być wolne i aż do środkowego kamienia oczyszczone. Skoro przez radę zostanie okrzyknięte, należy gnój z stajen wywiał. Gdzie pożar powstanie, musi właściciel-gospodarz krzyk wznieść, poza tym zarządza się różne ochrony dla uniknięcia pożaru. Scheffel, miar i ciężarki muszą być legalizowane. Przy studni jest płukanie bielizny itp. wzbronione. Ponad wodociągami nie wolno moczyc skóry lub ługiem wodę zanieczyszczać, także zabrania się trzymania stajni i chlewów przy Trynce. W niedziele i dni świąteczne sprzedaż jest dozwolona dopiero od podwieczorku. Jeden drugiemu nie wolno odmawiać

służących. Parobków wynajmuje się od Bożego Narodzenia, służące od Wielkanocy lub św. Michała na jeden rok. Kto z nich nie chce wystąpić, traci wynagrodzenie. Służba, która nie chce służyć, będzie do tego zmuszona a kto ją przetrzymuje musi płacić karę. Parobkowie i służące po godzinie 9 latem nie mają prawa przy piwie siedzieć, czeladnikom wolno do godz. 10. Każdy mieszczanin z swego domu piwo, gdy się jemu wyznaczy dzień, w marcu i kwietniu są 3 dodatkowe warzenia dozwolone. Cenę piwa co roku ustala rada i to 14 dni przed Zielonymi Świątkami. Na przedmieściu i na Frycie nie wolno nikomu mieć wyszynku i piwa sprzedawać. Obcego piwa w ogóle nie wolno sprzedawać. Der Getreidenmarkt [Rynek Zbożowy] przy Toruńskiej Bramie, pomiędzy szpitalem i straganem miejskim *), tak samo w oznaczonym miejscu przy Lessner [Łasińskiej] i Seitenthore [Bocznej Bramie]. Kto furę zboża kupuje, musi dla biednych oddać po cenie zakupu 1-2 Scheffel. Zakup przed miastem lub w wioskach jest zabroniony. Hurtownicy muszą złożyć przysięgę uczciwości. Transport jęczmienia na Wisłę jest zabroniony. Żadnemu żeglarzowi [marynarzowi] z Grudziądza nie wolno swojego statku obcemu odnajać. Obcym pozwala się w dużych ilościach, więc w łasztach, kamieniach lub Scheffel, każdego czasu mieszczanom sprzedawać w funtach lub Stof, lecz nie w dni jarmarku. Chleb piekarski będzie oglądany i ważony. Kto podlega karze i nieprawidłowo piecze, musi dla szpitala piec. Na ławach według starego zwyczaju mają sprzedawać w fenigowej wartości. Rybacy, którzy do Grudziądza przyjadą, muszą następnego dnia w południe wszystkie mieć sprzedane. Wyrobnicy, którzy się w mieście zatrzymują, nie mogą po cichu miasta opuścić. Przy swoim utrzymaniu wyrobnik w lecie 18 gr, zimą 15 gr, jeżeli jest na utrzymaniu mieszczanina otrzymuje latem 6 gr a zimą 5 gr. Młockarz za 10 Scheffel otrzymuje, gdy będzie się ociągał za 2 Scheffel dostanie i dziennie Stof piwa. Drwal otrzymuje od każdej szczapy 4 gr, za jedną furę gliny, piasku lub nawozu z jednym koniem przywiezione płaci się 2 ¹/₂ grosza, w dwa konie 5 gr. Kto więcej daje, podlega ukaraniu.

W końcu była jeszcze w roku 1572 przyjęta „christliche Beizucht” szanownych osób sądowych w Grudziądzu w użyciu z następującymi regułami:

Sędzia, „który po dobrym przemyśleniu wyrok wypowiedzieć ma”, nie ma się za bardzo spieszyć, trzeźwym być, jeżeli przysięgę odbiera, ma siedzieć bez okrycia głowy i rękawiczek z ławnikami i partnerami nie dużo rozmawiać i bez zezwolenia mistrza sędziowskiego ani wstawać ani odchodzić. Sottys rozstrzyga w dzień urzędowy co 8 dni w sprawach, do których nie ma potrzeby prosić lub wina sumy 3 marek nie przekracza lub wreszcie w sprawach, których przedmiotem są wyzwiska lub obrażenia cielesne do krwi lub siniaków. Powołuje się oskarżony na sędziego, to jest dopuszczalne. Prawdziwe obrady z sędziami odbywają się 3 razy w roku. Dawniejsze posiedzenie, odbywające się w drugi czwartek po Trzech Królach (6 stycznia) przełożono od roku 1572 na Czwartek po Bartłomieju (24 sierpnia). Dodatkowo zbierają z małymi przerwami co 14 dni. *), przykre gardłowe sądy, według potrzeby. Jeżeli osoby sądowe zebrały się na posiedzenie, powinien sędzia rozpocząć i mówić:

Stawiam pytanie Najwyższy Sądzie, ponieważ dziś mamy sąd mieszczkański, to niechaj sąd będzie sprawiedliwy?

Odpowiedź. Pan sędzia chroni rozprawę przez Boga, królewski majestat naszego najmiłosćniejszego pana i według prawa rozkazuje zgodę na tej rozprawie. Niechaj nikt drugiemu w słowo

*) Also drei Weises Handlung. [Więc wyznaczono miejsce handlu].

nie wpada, jedynie za zgodą sędziego. Niechaj każdy się tak samo broni, aby swoje pieniądze lub dobro zatrzymał a komu rozprawa potrzebna, niechaj po drodze prawnej wyrok otrzyma.

Sędzia. *Ja czynię tak, jak najwyższy sędzia uznaje i prowadzi rozprawę z woli Bożej i prawnej. Pytam Was N., czy rozprawa jest tak prowadzona, jak prawo nakazuje?*

Odpowiedź. *Panie sędzio, rozprawa jest tak utrzymana, jak prawo nakazuje i posiada nateżenie i władzę do naszego prawa krajowego.*

Na to sędzia. *To posiadam do wyroku i Recht mit der Bank [prawa z ławą].*

Podobną procedurę wprowadza Beiding. Przy przykrym sędzie brzmi pytanie do Schöppenmeister [najwyższego sędziego], czy jest na czasie, aby sędzia majestatu królewskiego i najjaśniejszego pana tak przykry gardłową rozprawę prowadził.

Odpowiedź. *Ponieważ Wam sądy nakazały i są ludzie, którzy przykry gardłową rozprawę i prawa pragna, jest to na czasie, że królewski majestat Naszego Najjaśniejszego Pana tak wysoce przykry rozprawę naruszyć musi.*

Sędzia. *Pytam Was N., jak ja Naszego Najjaśniejszego Pana, królewskiego majestatu tak wysoce przykry rozprawę naruszyć mam?*

Odpowiedź. *Panie sędzio! Prawo nakazuje i zakazuje bezprawie i tej rozprawy niechć i niechaj nikt nie wymawia swojego lub kogoś innego słowa, chyba, że sędzia na to zezwoli.*

Sędzia. *Popieram naszego miłościwego pana tak wysoce przykry gardłową rozprawę po pierwszy i drugi raz i trzeci raz z wyrokiem i prawem, nakazuje prawo.*

Pobory sądu ławniczego ustala tablica sądowa, którą najmłodszy ławnik łącznie z karami ściaga. Sędziom i ławnikom należą się grzywny od przypadkowych nieumyślnych zabójstw, kurczowych ran, paraliżu i brzydkich oszpeceń, tak więc dla wójta [soltysa] najwyższa zapłata wynosi 4 marki pruskie. Poza tym Schloßherr [pan zamku], jako najwyższy sędzia 2 części a sędziemu 1 część wplywa z kar. Lżejsze rany, tj. krew, since, zadraśnięcia załatwiają Schöppengericht [ławnicy]. Płacą oni 4 gr Gewette, z czego wójt [soltys] 2 części a sąd 1 część pobiera. Występki zbrodnicze na miejscu w sądzie, jak wyrwanie brody lub włosów załatwia wyroki na miejscu sąd (ławnicy). 1) Sprawy dla najwyższego sądu są wojownicze, to znaczy takie rany, które są o długości najdłuższego członka palca środkowego, głębokie na paznokieć przy tym samym palcu i znajdują się w niebezpiecznym miejscu; 2) klute rany za pomocą noża, sztyletu, szydłem lub czymkolwiek, wojacko, jak poprzednio mówiono; 3) lub przez policzek, szyję lub w nogę, gdzie głębokość kości uszkodzona została, tak, że do naturalnego użytku lub do zwykłych ćwiczeń już się nie nadaje; 4) świeże rany ciała bez obawy dla życia i zdrowia; 5) otwarte świeże rany; 6) rany w głowę przez czaszkę lub gdziekolwiek przez kość idące, najczęściej wojownicze rany; 7) znaki zeszpeceń, jeżeli jedno lub oboje oczu lub nos odbity, lub rana przez policzek i język, albo w ogóle na wolnej twarzy pozostają blizny.

Małe rany są np. lekki wylew krwi, uderzenie w twarz, tak, że żeby krewawia, ugryzienie, rany od podrapania, brązowe lub fioletowe plamy.

Przypadające radzie opłaty wykazuje zestawienie z ostatnich czasów pod polskim berłem, jak następuje:

Za każdego przedstawionego świadka otrzymała rada 5 gr, notariusz tak samo, za każdy wyrok dodatkowy otrzymała rada 6 gr, notariusz tak samo, każda apelacja, czy dopuszczona, czy nie kosztowała 2 fl, dla rady 1 fl 18 gr, notariusz 12 gr. Inwentaryzacja kosztowała 2 fl. Przy oszacowaniach otrzymał deputowany 6 fl. Duża pieczęć kosztowała 3 fl. Za każdą nadzwyczajną sesję prawniczą otrzymał notariusz od tutejszych 2 fl, od obcych interesantów 3 fl od każdego partnera. Zapisy miejskich posiadłości nie mogły być wyżej, jak 2 fl wytaksowane, kopiowane pełnomocnictwa kosztowały 1 fl 6 gr, rada z tego otrzymała 24 gr, notariusz 12 gr.

c. O samorządzie grudziądzkim daje świadectwo bogaty materiał z roku 1864 w nowo uporządkowanym archiwum, w którym znajdują się układy rady i tych trzech porządków w prawie nieprzerwanej kolejności z roku 1535 począwszy, aż do końca polskiego panowania w 23 tomowych foliach i 18 paczkach akt. Akta różnych sądów w 46 tomowych foliach i 25 paczkach akt, tak samo z całego okresu od 1480-1772, wreszcie rachunki miejskie od roku 1504 do 1802 w 12 księgach i 14 Konvoluten [zbiorach]. Głębszy wgląd w manuskrypty zostaje powstrzymany dla części historyczno-kulturalnej.

Kolejność tych dotychczas stwierdzonych prezydujących burmistrzów starego Grudziądza kształtowała się następująco:

Stephan Vere	1420,	Christoph Naps	1567, 1572, 1590,
Kaspar Gauden	1482,		1597, 1606,
Georg Stiff	1501,	Nickel Ackerbaum	1571, 1589,
Teophil	1526,	Michael Kaël, Kahl	1588,
Petrus Deutschmann	1539,	Martin Sadlan	1591, 1592,
Kaspar Neumann	1556,	Mich. Koffnatzki	1593-1596, 1599, 1605,
Hans Stoll	1563,	Andreas Ackerbaum	1598,
Baltazar Lange	1604, 1607, 1610,	Ernest Kneibe ...	1673, 1675, 1678, 1691, 1696
Cyprian Sanfleben	1608/9, 1612, 1615		
Thomas Ryß	1611, 1614, 1617, 1620, 1622, 1626,	J. E. Hartung	1684, 1687,
		G. Reimers	1686, 1689,
Tobias Ackerbaum.....	1613, 1616,	Andreas Lamb	1694, 1697, 1699,

Johann Flocht1618, 1623, *Georg Schröder*1695, 1700,
Christian Koffnatzki1619, 1624,1625, *Andreas Nalencz*1698,1702,
Martin Althausen1631, 1634, 1637/8, 1715, 1721, 1722, 1724,
Thomas Bordin1632, 1635, 1648, 1654, *Kaspar Kibling*1710,
Teophil Ring1627, 1633, 1636, 1646, *Georg Pachallus* 1713, 1719, 1723, 1732,
1657, 1659, *Jakob Ringeltaube*1730,
Mathias Pauli1647, *Kujawa*1733,
Christoph Büttner1645, 1649, 1651, *Georg Kibling* 1735, 1738, 1741,
Andreas Ackerbaum1652, 1656, *Joh. Jak. Keiler*1736, 1742,
Balthasar Lange1658, *Joh. Mathesius*1737, 1750, 1757,
Jakob Bartholdi1660, *Barthol. Leop. Northoff*1754,
Georg Koneibe1661, 1671, 1672, *Joh. Ernst Sanden*1755,
Jakob Niedrig1662, *Christian Schulz* 1756, 1762,
Georg Hieronimi1664 *Jakob Mathesius*1772.
Fr. Hartmann1680, 1685, 1688,

Sędziami [Richter] byli:

Georg Glade1568, *Gregor Krakau*1677,
Christoph Lindenauer1611, *Christian Wohlfeld*1679,
Kaspar Neugebauer1612, *Nikolaus Korn*1680,
Joh. Naps1623, *Georg Pachallus*1697,
Salomon Litke1626, *Ernst Perl*1700,
Johann Bisenbruch1633, 1636, *Georg Schulz* 1701, 1702,
Heinrich Goldschmit1634, 1639, *Andreas Gregor*1715,
Th. Giese1635, *Elias Hechsel*1741.
Jeremias Reusner1637,

Ławnikami [Schöffen] byli:

1611

1. *Georg Glade, Schöffenmeister*
2. *Kaspar Neugebauer, Schöffen*
3. *Martin Ackerbaum, „*
4. *Johannes Flocht, „*
5. *Martin Althausen, „*
6. *Christoph Brieger, „*
7. *Simeon Thomas, „*
8. *Sebastian Sonntag, „*
9. *Joachim Conradi, „*

1623

1. *Teophil Ring, Schöffenmeister*
2. *Mathias Pauli, Schöffen*
3. *Salomon Litke, „*
4. *Sebastian Sonntag, „*
5. *Balthasar Lange, „*
6. *Johann Bisenbruch, „*
7. *Martin Ackerbaum, „*
8. *Heinrich Goldschmit, „*
9. *Martin Germann, „*

1679

1. *Kaspar Kieling, Schöffenmeister*
2. *Johann Ringeltaube, Schöffen*
3. *Johann Oloff, „*
4. *Gottfried Kling, „*
5. *Nikolaus Korn, „*
6. *Polykarp Pachallus, „*
7. *Andreas Lamb, „*
8. *Andreas Koneibe, „*
9. *Georg Kapusta, „*

1696

1. *Korn, Schöffenmeister*
2. *Vogt, Schöffen*
3. *Wolfeld, „*
4. *Korencz, „*
5. *Klinge, „*
6. *Hechsel, „*
7. *Sasse, „*
8. *Henke, „*
9. *Bläbr, „*

1. *Jacob Ringeltaube, Schöffenmeister*
2. *Georg Kieling Schöffen*
3. *M. Dybowski „*
4. *Johann Hilscher „*
5. *Nikolaus Korn „*
6. *Christoph Barholdi „*

7. *Georg Dombrowski* „
8. *Job. Alb. Bledau* „
9. *Christoph Baumann* „

Jako notariusze (sekretarze miejscy) urzędowali:

<i>Andreas Stadschreyber</i>	1478,	<i>Georg mi*)</i>	1652-1655,
<i>Nikolaus Pilgeram</i>	1501,	<i>Christ. Theod. big**)</i>	1658,
<i>Gregor Dimeck</i>	1536,	<i>Wenzeslaus Dombrowski***)</i> .	1664,
<i>Simon Geisler</i>	1554,	<i>Andreas Bartholdi bis</i>	1680,
<i>Mathias Kratz</i>	1560,	<i>Jacob Catzenpusch</i>	1681-1691,
<i>Michael Kaël (Kahl)</i>	1568,	<i>Andreas Nalencz</i>	1691,
<i>Christ. Lindenauer</i>	1592, 1605,	<i>Ernst Perl</i>	1697,1698,
<i>Cyprian Sanftleben</i>	1599,	<i>Job. Jacob Binterim</i>	1700,
<i>Georg Gunter</i>	1604,	<i>Georg Harnak</i>	1704,
<i>Job. Beyer</i>	1610,	<i>Johann Fried. Lütken</i>	1719,
<i>Nikolaus Raps</i>	1614,	<i>Petrus Bartholdi</i>	1732,
<i>Mathias Gretzsch</i>	1619- 1627,	<i>Samuel Nalencz</i>	1735,
<i>Christian Büttner</i>	1633,	<i>Job. Gottfried Winther</i>	1736,

*) Jego pensja wynosiła 180 fl rocznie, do tego dochodziły *Accidentien* [łac. **Accidens**, -entis, przypadkowe, nieistotne, zewnętrzne, nieumyślne] od notariusza wg tablicy sądowej.

***) Herbing otrzymywał tylko 140 fl i *Accidentien*.

****) Dombrowski i jego następcy otrzymali obok *Accidentien* 120 fl.

.....		
Joachim Bcholz	1635,	J. J. Weinreich	1755,
.....		
Bartholomäus Schubert	1646,	Samuel Schmidt	1770 ff.
.....		

Jako Nachrichten [kaci] wreszcie są:

Hudarius Tober 1689, Cardinal 1709, Müller 1720, Untermann 1722 do stwierdzenia. Takowi mieli 24 fl rocznej pensji, co kwartał wolne obejście wśród mieszczan, wolne mieszkanie w wieży, ogród i następującą takse: von der Strangulation [uduszenie bez powieszenia, udławienie] 16 fl, od egzekucji z ogniem 12 fl, od miecza 6 fl, von der Fustigation (chłosta, karcenie różgami) 3 fl.⁹

Bardzo ciekawym dokumentem odnośnie ustroju miasta jest dokument Wielkiego Mistrza Konrada von Jungingena o lokalizacji o miejscu obrad ławników. Historycy bagatelizują ten dokument i go nie nagłaśniają, ponieważ nie pasuje on do stereotypu średniowiecznego miasta na terenie państwa krzyżackiego z centralnym rynkiem i na nim ratuszu. W tym dokumencie Wielki Mistrz Zakonu Krzyżackiego nakazał, by sądy odbywały się poza miastem, na wsi, wg obecnego poglądu na ustrój i rozplanowanie Grudziądza w średniowieczu i czasach nowożytnych. Jest to anomalia ustrojowa, z którą X. Froelich nie mógł sobie poradzić.

To jest już zadanie dla historyków nowej generacji, w 3 dekadzie XXI wieku. Jakie jest źródło tej anomalii w opracowania historycznych? Być może w przeszłości zbudowano błędną tezę, co do lokacji Grudziądza i na niej oparta jest konstrukcja historiograficzna Grudziądza?

7. Dokument de 1401 o podtrzymaniu starej granicy jurysdykcji.

*Ja brat Conrodt von Jungingen, wielki mistrz Zakonu Braci Hospitála St. Maria Domu Niemieckiego w Jerozolimie oznajmiamy wszystkim wiernym naszym mieszkańcom naszego miasta Grudencz, który ten list widzą lub słyszą czytany, że stawili się u nas nasi współbrzadzacy, nasi wierni mieszkańcy z woli przyszłych wypadków, które mogą powstać i według wskazówek głównego listu, który nam przynieśli, dla miasta sądownictwo sprawować ma kościół św. Jerzego i dom chorych ***) przed miastem położone, tam gdzie stoi gemüwerte Stock na stałe i dla wygody ****) ta strona kościoła św. Jerzego z domem dla chorych bliżej miasta pobudowano. W trosce o swoje prawa i sądownictwo, aby nie były na przeszkodzie, kościół i dom dla chorych proszą pokornie o powtórne zadokumentowanie w tym liście na wieczne czasy, aby nie robiono żadnych przeszkód.*

⁹ X. Froelich, s. 127-134.

***) Dom chorych. Bliższe określenia będą później.

****) Z powodu korzystniejszego położenia, aby mieszkańcy z przedmieścia tak daleko nie musieli chodzić.

Po przejrzeniu ich pokornej prośby z radą i wolą naszych braci współtrudzących, że sądy naszego miasta mają się odbywać tam, gdzie jest murowane piętrowe przy kościele św. Jerzego i domu dla chorych od dawna jest położone, jak to wynika z listu głównego, który dawniej był nadany. W ten sam sposób wszystkie inne rzeczy w głównym liście przypieczętowane po wieczne czasy mają być stosowane. Dla wiecznej pamięci i utrwalenia tych rzeczy zawiesiliśmy pieczęć do tego listu, który nadany został z naszego domu w Marienburg w Roku Pańskim 1401 w dzień św. Jakuba Apostoła (25.07.1401).

Świadcami są nasi kochani czcigodni bracia: Wilhelm von Helfensteyn – wielki komtur, Wernher von Tettingen – wysoki marszałek, graf Conradt von Kyburg – najwyższy szpitalny i komtur w Elblągu, Joh. Rumpenheym – wielki szatny i komtur w Christburg, Borchart von Wobeke – Treseler, graf Johan von Seyne – komtur w Grudenczu, pan Arnold Stapil – nasz kapelan, Mathis Bebwern i Arnold von Baden – nasz kompan, Petrus i Nikolaus – nasi pisarze i dużo innych zacnych ludzi.

Najcenniejszym zabytkiem materialnym z dziedziny prawa w Grudziądzu jest *Baszta Katowska* z pręgierzem przyściennym na ścianie. O tym pręgierzu w Chelmie Lubelskim napisano:

Grudziądz

Pręgierz przyścienny na ścianie Baszty Katowskiej.

Pręgierz pochodzi sprzed 1415 r., kiedy ten odcinek muru należał do Krzyżaków, a nie do miasta. Znajduje się on w narożniku pd.-wsch. murów miejskich. Pod progiem drzewi, na tle ceglanej ściany wyróżnia się wystająca kamienna belka, jako kroksztyln. To pozostałość pręgierza. Znajduje się wysoko, ponieważ przy ścianie był dostawiany szafot. Do 1415 r. teren ten należał do zamku. Największym placem targowym od średniowiecza był Rynek Zbożony, obecnie Al. 23 Stycznia¹².

Wg zestawienia w podanym *Regulaminie* jest to najstarszy zachowany w Polsce pręgierz przyścienny. Identyczne elementy na fasadzie posiada pręgierz przyścienny na Baszcie Więziennej w Gdańsku, czyli drzwi katowskie oraz na poziomie ich progu pręgierz¹³.

Wg zestawienia w podanym *Regulaminie* jest to najstarszy zachowany w Polsce pręgierz przyścienny. Identyczne elementy na fasadzie posiada pręgierz przyścienny

***) *Dom chorych. Bliższe określenia będą później.*

****) *Z powodu korzystniejszego położenia, aby mieszkańcy z przedmieścia tak daleko nie musieli chodzić.*

¹³ Załącznik do Regulaminu Odznaki Krajoznawczej PTTK „*Szlakiem Zabytków Dawnego Prawa na Ziemiach Polskich*”. Za:

http://www.msw-pttk.org.pl/odznaki/reg_odznak/reg_okszzdpnzp_zalacznik.html

na Baszcie Więziennej w Gdańsku, czyli drzwi katowskie oraz na poziomie ich progu pręgierz¹⁴.

*Grudziądz. Pozostałości Baszty Katowskiej z pręgierzem. Stan z ok. 2010 r.
Fot. M. Szajerka.*

Pręgierz przyścienny. Źródło: Domena publiczna.

Zachowany pręgierz na Baszcie Katowskiej był przyczyną upadku pomysłu lokalizacji tam pomnika św. Chrystiana biskupa misyjnego Prus,

¹⁴ O pręgierzu w Gdańsku, zob. <https://historia.trojmiasto.pl/Drzwi-kata-na-Wiezy-Wieziennej-w-Gdansk-Czy-zostana-zrekonstruowane-n150326.html>

Patrona Grudziądza i jego historycznego założyciela. Optycznie w tym miejscu Patron Grudziądza stałby pod pręgierzem, chociaż przy al. Biskupa Chrystiana.

Do lat 90. XX w. czytelne były też relikty Baszty Więziennej, przy ul. Murowej, na odcinku południowym. Relikt baszty zaznaczony strzałką. Zdjęcie z końca lat 80. XX w.

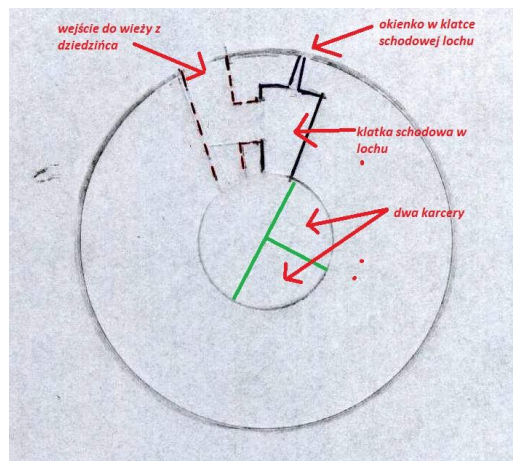
Pozostałości Baszty Więziennej. Stan z ok. 1989 r. Fot. M. Szajerka

W 2006 r., w trakcie rozbiórki kopca, po odsłonięciu ruin wieży Klimek ukazał się relikw lochu. Czytelny był karczer z dwiema celami. Być może, że to w tym karczerze, przed egzekucją w maju 1411 r. więziono Mikołaja z Ryńska, chorążego

ziemi chełmińskiej. Dane poglądowe: średnica wieży ok. 9 m, wysokość lochu ok. 1,5 m.

*Relikt lochu w wieży Klimek. Widok od strony północnej. Stan w 2006 r.
Fot. Marek Szajerka.*

Rozplanowanie karceru we wieży Klimek, wykonane na podstawie zachowanych reliktyw ścianek. Rys. M. Szajerka.

O karcerze nie wiedział C. Steinbrecht, autor inwentaryzacji wieży, wykonanej w lat. 80. XIX w.

Panorama Grudziądza w średniowieczu. Obraz Wilhelma Burzy w holu II Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego. Fot. M. Szajerka.

W narożniku południowo-wschodnim Baszta Katowska, dalej na północ między Basztą Katowską a Bramą Bocznią widoczna Baszta Złodziejska. Lokalizacja Baszty Złodziejskiej na makiecie nie jest dokładna.

Baszta Katowska, Baszta Złodziejska i Brama Boczna na makiecie Grudziądza w Muzeum im. ks. dr. Władysława Łęgi w Grudziądzu. Fot. M. Szajerka

Przy Baszcie Katowskiej był plac, nazywany Placem Miejskim. Obecnie jest to parking. Na wieżyczce wodociągowej był dzwon do zwolywania rajców miejskich, jak i zapewne do sygnalizowania ogłoszenia wyroków. Dzwon istniał jeszcze w czasie II wojny światowej.

Material źródłowy do druku przygotował
mgr historii nauczyciel dyplomowany Marek Szajerka

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisch, Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.